



دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد در رشته‌ی تاریخ - تاریخ اسلام

بررسی رابطه عرب‌ها و بربرها در اندلس از شروع فتح تا به
وجود آمدن دولت امویان اندلس (۱۳۸-۹۲ هـ.ق)

به وسیله‌ی

فرهاد مقیمی نسب

استاد راهنما

دکتر عبدالرسول خیر اندیش

استادان مشاور

دکتر حسین پوراحمد

دکتر شکرالله خاکرند

تیر ۱۳۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به:

نامزد عزیزم ، سرکارخانم جعفری که به وسعت
دریای بیکران محبت خویش ، رنج تحصیل مرا
به جان خرید.

تقدیم به:

دوست و برادر مهربانم، جناب آقای محمد
فرامرزی به پاس عمری خوشه چینی از خرمن
معرفتش.

تقدیر و سپاسگذاری

« من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق »

سپاس خدایی را که اول است و پیش از او اولی نبوده و آخر است و پس از او آخری نباشد او که مبداء هر موجودی و مرجع همه اشیاست.

حمد و سپاس، خداوند متعال که توفیق نگارش و به انجام رساندن پایان نامه حاضر را به بنده حقیر عنایت فرمود. قبل از هر چیز صمیمانه مشتاقم از زحمات و راهنمایی های استادگرامی جناب آقای دکتر عبدالرسول خیر اندیش که تقبل زحمت فرموده و همواره در تمام دوران تحصیل، به ویژه در دوران انجام پایان نامه، راهنمایی های اینجانب را با صبر و حوصله و اخلاق حسنه پذیرفته اند، تشکر و قدر دانی نمایم.

همچنین بر خود واجب می دانم که از اساتید بزرگوار جناب آقای دکتر شکرالله خاکرند و جناب آقای دکتر حسین پوراحمدی اساتید مشاور، که هر یک با نظرات ارزنده و سازنده خویش راهنمای مشکلات بوده، بر غنای این پژوهش افزوده اند، تشکر و قدر دانی می نمایم.

در این میان از تلاش های بی دریغ استاد ارجمند جناب سرکار خانم آفرین زارع که از طرف تحصیلات تکمیلی، در ارتباط با این پژوهش، زحمات فراوانی را متقبل شدند و نظرات ارزشمندی را ارائه داده اند، به طور ویژه تشکر و قدر دانی می کنم.

در پایان از نامزد فداکارم، به خاطر صبر و حوصله ایشان، کمال تشکر و قدر دانی را دارم و

از قصور خدمت پوزش می طلبم.

موفقیت و سعادت همگان را از خداوند منان مسئلت دارم.

« الهی عاقبت، محمود گردان »

فرهاد مقیمی نسب

۲۰ شعبان ۱۴۳۳ / ۲۰ تیر ۱۳۹۱

بررسی رابطه عرب ها و بربرها در اندلس از شروع فتح تا به وجود آمدن دولت امویان اندلس (۱۳۸-۹۲هـ.ق)

به کوشش

فرهاد مقیمی نسب

بعد از فتح مغرب مسلمانان اعم از عرب و بربر، در پی فتوحات دیگری بودند تا در وهله اول زمینه هرچه بیشتر نشر اسلام را فراهم آورند. آمادگی عرب و بربر به عنوان دو عنصر غالب با بروز شرایط مناسب، زمینه فتح دورترین مناطق وسیع غرب جهان شناخته شده آن روز یعنی اسپانیا را در سال ۹۲هـ.ق ممکن ساخت. با فتح تدریجی اسپانیا اسلام تقریباً تمامی این سرزمین را فراگرفت و جامعه جدیدی را در آنجا یعنی اندلس به وجود آورد که خود طی دوران طولانی از همان آغاز از عناصر مذهبی و نژادی مختلف اعم از عرب و بربر و مستعربه و... از همان آغاز فتوحات تشکیل شده بود. این گروه‌های مختلف که تاحدودی درهم ادغام شده بودند در کنار یکدیگر، درون جامعه ای آکنده از ستیزه جویی می زیستند. ابتدا سیاست های مسالمت آمیز حکام و بربرهای متحد آنان توانست مسلمانان را به عزت و افتخار برساند ولی دیری نپایید که بروز اختلافات قبیله ای و آشوب های سیاسی سرزمین اندلس را در معرض تاخت و تاز های مسیحیان و فرانکها قرار داد. بدین ترتیب بود که خصومت ها، کشمکشها و کینه توزی های خاصی طی فتنه های دوران امارت در اندلس بین عرب و بربر آغاز شد که تا واپسین روز های آن دوره ادامه داشت. خستگی مردم، درک روز افزون نیاز به ایجاد وحدت در جامعه اندلس به همراه عوامل دیگر به نظم سیاسی در جامعه اندلس احساس می شد. همه این عوامل دست در دست هم داد تا زمینه شکل گیری خلافت امویان اندلس را بوجود آورد. با این وجود در روابط بین عرب ها و بربرها نوعی تسامح دینی قابل مشاهده بود که برگرفته از قرآن کریم دانسته می شد. بدین ترتیب عرب ها و بربرها با توجه به این زمینه روابط سیاسی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی خود را در اندلس به عنوان جامعه مشترک پایه ریزی کردند. بدین روی بود که رابطه عرب و بربر در اسپانیای اسلامی (اندلس) از اهمیت ویژه ای برخوردار شد. چراکه آخرین بخش از پیشروی قلمرو اسلام در غرب اروپا بود و اکثر ساکنین این اراضی مفتوحه را بربرها تشکیل می دادند. بررسی تحلیلی ابعاد مختلف روابط سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی عرب ها و بربرها حاکی از آن است که علاوه بر پایه ریزی نوعی همزیستی مسالمت آمیز تاحدودی توانستند الگوی بی نظیری را ارائه نمایند گرچه در برخی دوره ها عواملی مانند تعصبات نژادی عرب ها و ظلم و ستم حکام اندلس و شورش های متقابل عرب و بربر تعادل و ثبات در روابط این دو گروه را تا حدودی دچار ضعف و سستی می کرد. بنابراین بررسی سیر تاریخی و مستند روابط عرب و بربر در اندلس علاوه بر کمک در جهت شناخت نقاط ضعف در این دوره بسیار مهم تاریخی به فهم و درک هرچه بیشتر شرایط موجود برای ایجاد روابط نزدیک و مسالمت آمیز به گونه ای که منافع هر دو طرف در آن لحاظ می شد، مفید خواهد بود. بدین ترتیب در این پژوهش تلاش بر این بوده است تا ابعاد مختلف روابط عرب و بربر با تکیه بر منابع و مآخذ اصیل اسلامی و تا حدودی تحقیقات محققان غربی به بررسی حوادث تاریخی فوق از سال ۹۲ تا ۱۳۸ هـ. ق پرداخته شود.

کلید واژه: عصر والیان، اندلس، عرب، بربر، فتوحات اسلامی

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات

٢	١-١ کلیات.....
٢	١-١-١ مقدمه.....
٥	١-١-٢ اهمیت تحقیق.....
٥	١-١-٣ اهدف تحقیق.....
٥	١-١-٤ پیشینه تحقیق.....
٦	١-١-٥ اروش تحقیق.....
٦	١-١-٦ اسوات تحقیق.....
٧	١-١-٧ افرضیات تحقیق.....
٧	١-٢ بررسی منابع.....
٧	١-٢-١ منابع اختصاصی.....
٧	١-٢-١-١ تاریخ فتح اندلس.....
٨	١-٢-١-٢ معالم الايمان.....
٨	١-٢-١-٣ اخبار مجموعه.....
٨	١-٢-١-٤ ریاض النفوس.....
٨	١-٢-١-٥ تاریخ علمای اندلس.....
٩	١-٢-١-٦ انفح الطيب من غصن الأندلس الرطيب و ذکر وزیرها لسان الدين الخطيب.....
٩	١-٢-١-٧ جمهره أنساب العرب.....
٩	١-٢-٢ اکتب فتوح.....
٩	١-٢-٢-١ فتوح البلدان.....
٩	١-٢-٢-٢ فتوح مصر و المغرب و الأندلس.....
١٠	١-٢-٣ تاریخ عمومی.....
١٠	١-٢-٣-١ تاریخ طبری.....
١٠	١-٢-٣-٢ تاریخ الكامل.....
١٠	١-٢-٣-٣ العبر.....
١١	١-٢-٤ امسالک و جغرافیا.....
١١	١-٢-٤-١ الاستبصار فی عجائب الامصار.....
١١	١-٢-٤-٢ البلدان.....

- ۳-۴-۲-۱ حدود العالم من المشرق الى المغرب..... ۱۱
- ۴-۴-۲-۱ الروض المعطار في خبر الاقطار..... ۱۱
- ۵-۴-۲-۱ نزهه المشتاق في اختراق الآفاق..... ۱۲
- ۵-۲-۱ تحقیقات ۱۲
- ۱-۵-۲-۱ اسپانیای اسلامی ۱۲
- ۲-۵-۲-۱ دوله الاسلام في الاندلس..... ۱۲
- ۳-۵-۲-۱ الحلل السندسیه فی الاخبار و الآثار الاندلسیہ ۱۳
- ۴-۵-۲-۱ دراسات فی تاریخ اندلس..... ۱۳

فصل دوم : موقعیت جغرافیایی اندلس

- ۱-۲ موقعیت جغرافیایی اندلس ۱۵
- ۲-۲: وجه تسمیه اندلس ۱۹
- ۳-۲ پیشینه تاریخی اسپانیا تا ورود اسلام..... ۲۰
- ۱-۳-۲ اقوام ساکن در اسپانیا قبل از اسلام..... ۲۱
- ۲-۳-۲ دین ساکنان اسپانیا قبل از ورود اسلام ۲۲
- ۴-۲ طبقات اجتماعی در دوره فرمانروایی گوت ها ۲۳
- ۱-۴-۲ ساختار اداری حکومت گوت ها در اسپانیا ۲۳
- ۲-۴-۲ حکومت گوتها در اسپانیا پیش از فتح اسلام..... ۲۵
- ۱-۴-۲-۲ رودریک: آخرین حاکم گوت ۲۶

فصل سوم: فتوحات در غرب جهان اسلام تا قبل از فتح اندلس

- ۱-۳ ضرورت فتح شمال آفریقا..... ۲۹
- ۱-۱-۳ فتح مغرب..... ۳۰
- ۲-۱-۳ مرحله اول از فتح مغرب (۲۱ - ۴۲ ه. ق.)..... ۳۱
- ۳-۱-۳ مرحله دوم از فتح مغرب (۴۳ تا ۴۹ ه. ق.)..... ۳۳
- ۴-۱-۳ مرحله سوم از فتح مغرب (۴۹-۶۲ ه. ق.)..... ۳۵
- ۵-۱-۳ مرحله چهارم از فتح مغرب (۶۲-۶۴ ه / ۶۸۲-۶۸۴ م)..... ۳۸
- ۶-۱-۳ مرحله پنجم از فتح مغرب (۶۹-۷۱ ه. ق.)..... ۳۹
- ۷-۱-۳ مرحله ششم از فتح مغرب: (۷۶-۸۵ ه. ق.)..... ۴۰
- ۲-۳ موسی بن نصیر و فرمانروایی بر مغرب: ۴۴
- ۳-۳ فتح اندلس..... ۴۷
- ۱-۳-۳ اقدامات برای شناسایی: ۵۵

- ۵۵ ۳-۳-۲ حمله طارق بن زیاد:
- ۵۸ ۳-۳-۴ جنگ وادی لکه (۲۸ رمضان ۹۲ ه / ۷۱۱ م):
- ۵۹ ۳-۳-۵ نبرد وادی برباط (۲۸ رمضان / ۷۱۱ م):
- ۶۱ ۳-۳-۶ روایت آتش زدن کشتی ها توسط طارق بن زیاد:
- ۶۲ ۳-۳-۷ فتح طلیطله ، پایتخت دولت گوت:
- ۶۳ ۳-۳-۸ فتح قرطبه:
- ۶۵ ۳-۳-۹ موسی بن نصیر در اندلس:
- ۷۰ ۳-۳-۱۰ فتح شمال اندلس (۷۱۴/۹۵ م)
- ۷۳ ۳-۳-۱۱ موسی بن نصیر در شام:
- ۷۴ ۳-۳-۱۲ عبدالعزیز بن موسی در شرق و غرب اندلس
- ۷۷ ۳-۴ عصر والیان اندلس:
- ۷۷ ۳-۴-۱ فرمانروایی عبدالعزیز بن موسی:
- ۷۹ ۳-۴-۲ فرمانروایی ایوب بن حبیب لخمی:
- ۸۰ ۳-۴-۳ فرمانروایی حربن عبدالرحمن ثقفی در اندلس
- ۸۰ ۳-۴-۴ فرمانروایی سمح بن مالک خولانی
- ۸۲ ۳-۴-۵ فرمانروایی عنبسه بن سحیم کلبی:
- ۸۴ ۳-۴-۶ فرمانروایی عذره بن عبدالله فهری
- ۸۵ ۳-۴-۷ فرمانروایی یحیی بن سلمه کلبی:
- ۸۶ ۳-۴-۸ فرمانروایی حذیفه بن الاحوص الاشجعی:
- ۸۶ ۳-۴-۹ فرمانروایی عثمان بن ابی نسهه خثعمی:
- ۸۶ ۳-۴-۱۰ فرمانروایی هیثم بن عبید کلابی:
- ۸۶ ۳-۴-۱۱ فرمانروایی محمد بن عبدالله اشجعی:
- ۸۷ ۳-۴-۱۲ فرمانروایی عبدالرحمن بن عبدالله غافقی:
- ۹۰ ۳-۴-۱۳ فرمانروایی عبدالملک بن قطن فهری:
- ۹۲ ۳-۴-۱۴ فرمانروایی عقبه بن حجاج سلولی:
- ۹۶ ۳-۴-۱۵ فرمانروایی بلج بن بشر قشیری:
- ۹۹ ۳-۴-۱۶ فرمانروایی ثعلبه بن سلامه عاملی:
- ۹۹ ۳-۴-۱۷ فرمانروایی ابوالخطار بن ضرار کلبی:
- ۱۰۳ ۳-۴-۱۸ فرمانروایی ثوابه بن سلامه عاملی:
- ۱۰۴ ۳-۴-۱۹ فرمانروایی یوسف بن عبدالرحمن فهری:

فصل چهارم: بررسی رابطه سیاسی - نظامی عرب ها و بربرها

- ۱۱۰-۴ بررسی رابطه سیاسی- نظامی عرب ها و بربرها:.....
- ۱۱۰-۴-۲ زمینه پیدایش شورش بین عرب ها و بربرها:.....
- ۱۱۰-۴-۲-۱ عملکرد والیان مغرب و اندلس در قبال بربرها:.....
- ۱۱۵-۴-۲-۳ ناامید شدن قبائل بربر از حکومت عرب ها:.....
- ۱۱۶-۴-۲-۴ ظهور خوارج در میان بربرها.....
- ۱۱۷-۴-۲-۵ تعصبات نژادی اعراب در مقابل بربرها:.....
- ۱۲۰-۴-۳ شورش بربرها علیه عرب هادرمغرب.....
- ۱۲۱-۴-۳-۱ شورش میسره بربری در طنجه علیه عرب ها:.....
- ۱۲۱-۴-۳-۲ واقعه شکست اشراف عرب از بربرها در اوائل سال ۱۲۳هـ.....
- ۱۲۳-۴-۳-۳ شورش بربرها علیه عربها در قیروان (پایتخت اسلامی).....
- ۱۲۴-۴-۴ شورش بربرها در اندلس:.....
- ۱۲۸-۴-۱-۱ شکست بربرها در نبرد گوازالت.....
- ۱۲۸-۴-۴-۲ مهاجرت بربرها از اندلس به سوی شمال آفریقا.....

فصل پنجم: بررسی رابطه ی اجتماعی عربها و بربرها در اندلس

- ۱۳۳-۵-۱ بررسی رابطه ی اجتماعی عربها و بربرها در اندلس:.....
- ۱۳۳-۵-۲ جامعه اندلس.....
- ۱۳۳-۵-۲-۱ عربها:.....
- ۱۳۷-۵-۲-۱-۱ محل سکونت عربها در اندلس:.....
- ۱۳۸-۵-۲-۲ بربرها:.....
- ۱۳۸-۵-۲-۲-۱ مهاجرت بربر به اندلس.....
- ۱۳۹-۵-۲-۲-۲ محل سکونت بربرها در اندلس :.....
- ۱۴۰-۵-۲-۳ موالی یا وابستهها در اندلس.....
- ۱۴۱-۵-۲-۳-۱ وابستههای اندلسی تبار:.....
- ۱۴۲-۵-۲-۳-۲ وابسته آزاد شده و وابسته نعمت:.....
- ۱۴۲-۵-۲-۴ مستعربان:.....
- ۱۴۴-۵-۳ بررسی رابطه اجتماعی -فرهنگی عرب بربر در اندلس.....
- ۱۴۴-۵-۳-۱ اشاعه فرهنگ عربی- اسلامی بین بربرها.....
- ۱۴۵-۵-۳-۲ شیوهی زندگی بین عرب و بربر.....
- ۱۴۵-۵-۳-۲-۱ ازدواج بین عرب و بربر در اندلس.....
- ۱۴۶-۵-۳-۲-۲ خوراک و تغذیه.....
- ۱۴۷-۵-۳-۲-۳ طرز لباس و سلاح.....

۱۴۸.....	۵-۳-۲-۲-۲ تاثیر اعیاد و جشن‌ها در پیوند میان عرب‌ها و بربرها:
۱۴۹.....	۵-۳-۳-۳ تاثیر زبان عربی در همبستگی بین عرب و بربر:
۱۵۰.....	۵-۳-۴-۴ تاثیر اسلام در تحکیم روابط بین عرب‌ها و بربرها:
۱۵۳.....	۵-۴-۴ بررسی رابطه اقتصادی بین عرب و بربر:
۱۵۳.....	۵-۴-۱ کشاورزی
۱۵۵.....	۵-۴-۲ بازرگانی و تجارت:
۱۵۷.....	۶-۳ مالیات

۱۵۹.....	نتیجه گیری
۱۶۴.....	ضمائم
۱۷۱.....	فهرست منابع و مأخذ

فصل اول

کلیات

۱-۱ کلیات

۱-۱-۱ مقدمه

فتوحات سریع و گسترده مسلمین در اسپانیا هرچند در نظر حاکمان آنجا و کشورهای همسایه احتمالاً در حکم بلایی آسمانی به شمار می رفت اما از نظر نیروهای فاتح مرحله ای جدید و در عین حال موفق و ثمر بخش از جریان طولانی توسعه سرزمین های اسلامی به حساب می آمد. جریانی که در اواخر حیات پیامبر گرامی اسلام حضرت محمد (ص) شروع شده و بعد از وی پیروانش در سایه قرآن و تحت عنوان جهاد آن را ادامه دادند. در ایام حکومت خلیفه دوم عمر (۱۳-۲۳) این نیروی تازه نفس که ظاهراً نمادی از اتحاد قبایل در شبه جزیره عربستان بود طی مدتی کوتاه امپراتوری روم شرقی را شکست داده و ایالات مصر و شام را از تصرفات آنان خارج نمود. در عین حال این دولت نوپا بر امپراتوری ساسانی چنان ضربه خردکننده ای وارد آورد که آن امپراتوری متلاشی و قسمت اعظم قلمرو آن بدون هیچ گونه دفاعی و یا مانعی بر روی اعراب مسلمان گشوده شد. بدین ترتیب موج بلندی که از شبه جزیره خشک و سوزان عربستان برخاسته بود می رفت تا طومار زندگی قدرت های بزرگ جهان آن روز را یکی پس از دیگری درنوردد. هنوز یک قرن از حیات سیاسی دین مبین اسلام نگذشته بود که پیروان آن موفق شدند سراسر مناطق شمال آفریقا را فتح کنند که خود سرآغاز حملات جدیدی از فتوحات تازه در قاره اروپا بود. مسلمانان برای اولین بار متشکل از عرب و بربر در کناریکدیگر با دین مشترک به فرماندهی طارق بن زیاد از تنگه بحر الزقاق که بین مراکش و اسپانیا بود گذشتند، که بعدها به نام وی جبل الطارق نامیده شد، وارد اسپانیا شدند در واقع اندلس آخرین نقطه از قلمرو جغرافیایی حکومت اسلامی در غرب بود که نزدیکترین مکان به اروپا محسوب می شود. سرزمین اسپانیا یا همان اندلس مسلمانان است که این گروه مسلمین متشکل از عرب و بربر در اواخر سده اول هجری موفق به تصرف آن شدند و به واسطه همین عامل رابطه عرب و بربر از اهمیت خاصی برخوردار می باشد. تسلط این گروه غالب بر این سرزمین که بیشتر بربرها را تشکیل می داد بواسطه همراهی ساکنان این منطقه به راحتی صورت پذیرفت منابع موجود اختلاف طبقاتی، تعصبات بیش از حد مرکز مذهبی مسیحیان نظیر کلیسا و تقویت این مراکز از سوی دولت وقت یعنی گوته‌ها که منجر به سخت گیری براقلیت های مذهبی در اسپانیا شد از جمله عوامل ضعف آن برمی شمارند. هرچند که گوت ها در ابتدای قرن پنجم میلادی

باشکست دادن رومیان موفق شده بودند برسرزمین اسپانیا دست یابند واز همان ابتدا درواقع مردمانی جنگجو و سلحشور بودند اما در آستانه حمله مسلمین دچار ضعف وانحطاط شده به گونه ای که اسپانیا از اوضاع نابسامان داخلی رنج می برد آنگونه که از منابع به دست می آید اعراب توانستند سراسر شمال آفریقا را به تصرف خود در آورند و سپس با نیروی جدید که متشکل از عرب و بربر بود به سوی اندلس تاختند . هنگامیکه هردو دسته عرب و بربر قدم به خاک اندلس نهادند ظاهراً بدون این که با مقاومت عمده ای روبه رو شوند در مدت زمانی کوتاه اکثر نقاط آن را با کمک یکدیگر به تسخیر درآوردند . فاتحان عرب و بربر با مردم به نیکی و مهربانی رفتار کردند و جز در مواردی که اشخاص به جدال با آنها بر می خاستند جان و مال افراد را محترم می شمردند . اما بعد از مدتی مسامین به ویژه اعراب پس از استقرار در این ناحیه گرفتار تعصبات قومی و قبیله ای کهنه شدند این شرایط زمینه را برای برقراری حکومت اموی اندلس ، بعد از چهل و شش سال مهیا نمود که از سال ۱۳۸-۵۴۲ق. دوام یافت براین اساس بود که فاتحان عرب و بربر قبل از درگیری واغتشاش و جنگیدن در این دوره کوتاه توانسته بودند تا حدودی در ساختار اصلی یا خصوصیات مردم اسپانیا که آداب و سنتهای فرهنگی خود را هنوز حفظ کرده بودند نفوذ پیدا کنند . در واقع این عناصر شرقی و مغربی تبار از طریق آمیزش با نژاد بومی یعنی زنان اسپانیا ، آداب و رسوم خود را در اسپانیا گسترش دهند که در پی آن روند اسلامی کردن یا عربی کردن بر شکل گیری اسپانیای مسلمان تاثیر بسزایی داشته است . در این بین با توجه به استقرار قوم عرب در کنای بربر می توان اطلاعات قابل مقایسه ای استنتاج نمود . تعامل عرب و بربر در این دوره از فرمانروایی والیان عرب بر اندلس از جنبه های سیاسی ، اجتماعی ، اقتصادی و روابط دینی و فرهنگی قابل بررسی است . ظاهراً آن طور که از منابع برمی آید روابط اجتماعی عرب ها و بربرها در این دوره به خصوص در سال های اول فتوحات بسیار نزدیک و دوستانه بوده است برای مثال مورخان در این مورد تعداد زیادی ازدواج بین عرب و بربر را گزارش داده اند که آن را در فصول بعدی به طور مفصل توضیح خواهیم داد ، که این امر حاکی از آن است که در حقیقت بسیاری از این پیوند های خانوادگی و قبیله ای موجب تقویت نظام حکومتی والیان می شد اما در عین حال به دلایل خاصی از جمله قانون گریزی بربرها و عدم اطاعت پذیری و تعصبات نژادی اعراب و ظلم و ستم آنان تنش ها و درگیری هایی بین عرب ها و بربرها را به وجود می آورد که می توان ریشه آن را در عوامل فوق و یا در تبلیغات حکومت های همجوار مسیحی در سرزمین گل (فرانسه) و باقی مانده های گوتی جستجو کرد که همواره اسلام را به عنوان دشمنی بزرگ معرفی می کردند بدین ترتیب بود که عناصر عرب و بربر مستقر در اکثر بخش های اندلس نیز در در آن زمان در آشوب هایی که سراسر منطقه را فراگرفت مداخله می کردند . اگرچه این قبیل انقلاب ها چندان سازمان یافته نبود و ظاهراً هر نوع جنگی از طرف عربها با مقاومت شدید تری از سوی جمعیت بومی بربرها روبرو می شد که در نهایت به تشکیل حکومت ثابتی منجر نشد . اما مهمترین بخش ارتباط اجتماعی بین عرب

وبربر دراندلس از جنبه تمدن و فرهنگ اسلامی - عربی در عصر والیان بود. بربرها در این زمینه تجایی پیش رفتند که دین خود را کنار گذاشته و اسلام را پذیرفتند با گرایش برخی از آنان به زبان عربی تا حدودی آنان را عرب شده می خواندند به گونه ای که برخی از این قبایل بربر خود را موالی یکی از قبایل عرب اندلس تلقی می کردند. البته این امر اگرچه در ابتداتدریجی بود اما در نسل های بعدی بربرها که در تعامل بیشتری با اعراب بودند بیشتر به چشم می خورد. این گونه بود که هرگاه قدرت سیاسی حاکم اگر در حالت ایده آل و مناسبی قرار داشت رابطه عرب ها و بربرها در حالت تعادل قرار می گرفت و از لحاظ سیاسی در وضعیت مسالمت آمیز و نسبتاً خوبی بودند. این دو عنصر غالب و تاثیرگذار در اندلس به ثبات و اقتدار سیاسی حکومت کمک می کرد این در حالی است که اگر حاکم نالایق و سست عنصری متولی حکومت در اندلس می شد تحریکات خارجی از یک طرف و شورش بربرها و حتی عرب های ناراضی از حکومت از طرف دیگر زمینه اغتشاش را فراهم می ساخت که به سهم خود اقتدارسیلی حکومت را مخدوش می کرد. و بدین گونه بود که این درگیریها و جنگهای خانمانسوز بین عرب ها و بین آنان با بربرها زمینه پذیرش حکومت اموی را در اندلس فراهم کرد. با این وجود معمولاً مورخان به این دوره به عنوان یک دوره مقدماتی کوتاه و شاید بی اهمیت در تاریخ اندلس اسلامی نگاه می کنند و برخی از تاریخنگاران آنرا دوره ای گذرا تلقی نمایند که عربها و بربرها آنرا صرف کشمکشهای پوچ و بیبیهوده قبیله ای کردند اما با توجه به روابط مهم و تاثیر گذار عرب و بربرمی توان دریافت که این دوره چهل و شش ساله که از رجب سال ۹۲ هجری آغاز شد و تا دهم ذیحجه سال ۱۳۸ ه پایان یافت ، مهمتر از آن است که با چنین نگاه سطحی به آن نگرینسته شود چراکه این حوادث ، نتایج دامنه دار و ژرفی را به بار آورد که تاثیر آن در تمامی دوره های بعد تاریخ مسلمین در شبه جزیره اندلس ظاهر شده است گسترش فرهنگ و تمدن و در پی آن گسترش علوم در دوره های بعد به نوعی ریشه در همین دوره چهل و شش ساله فرمانروایی والیان در اندلس دارد. بر این اساس است که با روشن شدن هرچه بیشتر رابطه عرب و بربر در عصر والیان بسیاری از راز و رمزها و مسائل ناگشوده این عصر که به نوعی تاثیر بسیار زیادی بر دوره های بعدی داشته است مکشوف خواهد شد .

در پایان ضمن اقرار به نواقص و کاستی های این پژوهش چشم امید داریم که صاحب نظران و استادان بزرگوار ، نواقص و نارساییها را به حساب بی تجربگی نگارنده گذاشته و باوسع نظر و دیده عفو بر آن بنگرند چه به گفته ابوبکر راوندی در کتاب نفیس خود (راحه الصدور و آیه السرور) براین باور است که «توقع از کرم بزرگان آن است که به عین الرضا نگرند و برهفوات اغضاء نمایند و اگر بر جریمه ای یا سهوی یا خللی وزلی اطلاع یابند دامن عفو براو پوشند و در قدح و اظهار عیب نکوشند»

۲-۱-۱ اهمیت تحقیق

در تاریخ فتوحات مسلمانان ، اندلس اهمیت خاصی دارد زیرا آنجا دور دست ترین نقطه از

فتوحات مسلمانان و مرز جهان شناخته شده آن روز بود. اندلس، در دست مسلمانان دارای شرایط اجتماعی خاصی بود. چراکه روند تحولات آن با نواحی شرقی جهان اسلام که ایران نیز جزء آن است، تفاوت اساسی داشت. لذا علاوه بر آنکه تاریخ اندلس خود موضوعیت دارد، از جهت مقایسه تطبیقی با تاریخ ایران بعد از اسلام نیز ضروری است که بدان پرداخته شود. زیرا در انتقال علوم و دانش مسلمانان به اروپا، اندلس جایگاه خاصی دارد که برای شناخت آن لازم است چگونگی فتح این سرزمین توسط مسلمانان که موضوع این رساله است مورد بررسی دقیق قرار گیرد.

۳-۱-۱- اهداف تحقیق:

درحقیقت مهمترین هدف این تحقیق :

- ۱ - روشن کردن گوشه ای از ویژگی های بربرها در ابتدای ورود اعراب در منطقه ای حساس و نزدیک به مراکز مسیحی نشینی که منجر به گسترش اسلام در این مناطق شد.
 - ۲ - مشخص شدن روابط عرب ها با بربرها در همه ابعاد، بخصوص در ارکان دولتی که عرب ها زمام قدرت را در دست داشتند و در نهایت به دست بربرها از بین رفتند.
- بنابراین در این پژوهش سعی می شود تا زمینه های برخورد عوامل تاثیر گذار بر روابط متقابل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی عرب ها و بربرها به صورت آشکار بیان شود.

۴-۱-۱- پیشینه تحقیق:

اولین تحقیق به صورت علمی در مورد تاریخ عرب در اندلس در اواسط قرن نوزدهم توسط مستشرق هلندی به نام رینهات دوزی صورت گرفت که کتاب تاریخ مسلمانان اسپانیا از زمان فتح تا عصر ملوک الطوائف را نوشت. بعد از آن مستشرق فرانسوی ليو پروونکل کتاب تاریخ اسپانیای مسلمان، که در واقع کتاب تاریخ عام اندلس تا سقوط خلافت اموی در قرطبه بود را نوشت.

همچنین پژوهشگران عرب تحقیقاتی را در مورد تاریخ اندلس انجام داده اند از جمله: حسین مونس کتاب فجرالاندلس و کتاب دیگری رابه نام سقوط الخلافة الامويه فی الاندلس را نوشت. محمد عبدالله عنان نیز کتابهایی به نام های: دول الطوائف و کتاب نهایی الاندلس و تاریخ العرب المنتصرین را تصنیف کرد و همچنین السید عبدالعزیز سالم کتاب: تاریخ مدینه المریه الاسلامیه و کتاب قرطبه حاضره الخلافة الامويه فی الاندلس و تاریخ المسلمین و آثارهم فی الاندلس که از فتح عربی تا سقوط خلافت اموی در قرطبه است رابه رشته تحریر درآورد. همچنین محققان دیگری همچون خالد الصوفی کتاب: جمهوریة بن جهور و محقق دیگر، محمود حسن کتاب قیام دولة المرابطون فی المغرب ویوسف فرحات: غرناطه فی ظل بنی الاحمر و شکیب ارسلان کتاب معروف خود: الحلل السندسیه فی الاخبار والاثار الاندلسیه

واخیرا عصام محمد شبارو کتاب : الاندلس من الفتح العربی مرصودالی الفردوس المفقود رانوشتند. و ویژگی ممتاز در همه این کتابها چنین است که همه بطور عام در مورد اندلس و سلسله های به وجود آمده در آنجا پرداخته اند.

با این وجود متأسفانه در بین کتاب های فارسی تحقیقات کمی در ارتباط با این موضوع انجام شده است. از جمله ی آن می توان به : مقدمه ای بر تاریخ مغرب اسلامی اثر عبدالله نصری طاهری ، جاودان خرد به قلم حسین نصر و تاریخ شمال آفریقا تألیف نصری ، فتح اندلس یا حکومت مسلمین در اسپانیا از آیتی و فتوحات مسلمین در اروپا از شکیب ارسلان اشاره کرد. هر یک از این پژوهش ها به شکلی پراکنده به این موضوع پرداخته اند ولی به نظر نگارنده جامع و کامل نیستند . و احياناً اگر پژوهشی انجام گرفته جلوه های تقریباً اندکی را بیان کرده اند که نمی توان به آنها اکتفا کرد. لذا نگارنده بر خود واجب دانسته است تا تحقیقاتی جامع و فراگیر در ارتباط با این موضوع انجام دهد.

۵-۱-۱-۱ روش تحقیق :

روش به کار رفته در این تحقیق، کتابخانه ای است. بدین طریق که برای اطلاع از حوادث تاریخی و پژوهش در مورد آن به منابع اصلی و مآخذ و نیز تحقیقات فرعی و جدید معتبر رجوع می شود، که در آنها براساس یادداشت برداری از مطالب منابع و مآخذ مرتبط صورت می گیرد و پس از یادداشت برداری، مطالب گردآوری شده دسته بندی می شود و هر بخش از آن به صورت جداگانه مورد تحلیل و بررسی قرار می گیرد. لذا این روش به پژوهشگر این امکان را می دهد تا پس از مطالعه و دقت در منابع مختلف نظر کلی خود را در مورد تحقیق ارائه دهد و سرانجام حاصل تحقیق را در قالبی مشخص و به شیوه علمی به رشته تحریر در آورد.

۶-۱-۱-۱ سوالات تحقیق :

- ۱- همراه شدن بربرها با اعراب در جریان فتوحات شمال آفریقا چگونه صورت گرفت ؟
- ۲- در سال های فتح اندلس توسط مسلمانان ، اعراب و بربرها چه سهم و نقشی در این رویداد داشته اند ؟
- ۳- پس از فتوح اسلام در اندلس ، جامعه مرکب از عرب و بربر به چه مناسباتی پرداختند و چه تحولاتی را موجب شد؟

۷-۱-۱-۱ فرضیات تحقیق:

- ۱- فرایند اسلام پذیری به عنوان یک روند عمومی نقش اصلی را در همراهی بربرها با اعراب در ادامه فتوحات شمال آفریقا داشت.
- ۲- باتوجه به اینکه فتوحات در منتهی الیه شمال آفریقا و از جمله اندلس، در سرزمین های بربرها و به طور کلی خارج از قلمرو اعراب بود، نقش بربرها که مردمی دلیر و جنگجو و آشنا به منطقه بودند اهمیت بسیاری داشته است
- ۳- جامعه ای که با همراهی عناصر عرب و بربر و سپس گوت ها یا ویزیگوت ها در اسپانیای مسلمان شکل گرفت، به خاطر نوع حکومت و نیز شکل گیری مناسبات جدید، از لحاظ شرایط اقتصادی و اجتماعی دچار بحران های بسیاری شد که در نهایت زمینه ساز به قدرت رسیدن بنی امیه در آنجا گردید.

۲-۱ بررسی منابع:

۱-۲-۱ منابع اختصاصی

۱-۲-۱-۱ تاریخ فتح اندلس:

این کتاب اثر ابن قوطیه ابوبکر محمد بن عمر (متوفی ۳۶۷ ه.ق.) مورخ، محدث و دشاعر اندلس سده سوم و چهارم هجری است که رویدادهای تاریخی اندلس را از آغاز فتح آن به دست مسلمانان تا مرگ امیر عبدالله اموی به سال ۳۰۰ هجری شرح داده است. این کتاب بیشتر بدان سبب ارزشمند است که اولاً مؤلف خود اندلسی است و طبیعتاً به اوضاع و احوال تاریخی و جغرافیایی این سرزمین آشناتر و آگاهتر است، ثانیاً معاصر با امویان اندلس است که این خود بر اعتبار گفته های تاریخی او می افزاید، ثالثاً در این کتاب گاه و بی گاه مطالبی به چشم می خورد که به ندرت می توان آنها را در دیگر آثار تاریخی یافت. با توجه به مطالب فوق این کتاب یکی از بهترین کتبی است که در زمینه تاریخ اسلام در اندلس نوشته شده است.

۱-۲-۱-۲ معالم الایمان:

این کتاب اثر عبدالرحمن بن علی معروف به دباغ است. یکی از افضل مصادر عربی است که حاوی اطلاعات ارزشمندی در مورد استقرار مسلمانان در اسپانیا است. این اطلاعات د رنوع خود بی نظیر می باشند که همچنان مهجور مانده است به گونه ای که کمتر پژوهشگری از این اطلاعات بهره برده است. این کتاب برای تحلیل و توصیف حرکت مسلمانان در فتح اندلس مورد استفاده قرار گرفت.

۱-۲-۱-۳ اخبار مجموعه:

مؤلف این اثر، ناشناخته و زمان تألیف آن نامعلوم است. این اثر گرانبها یکی از قدیم‌ترین کتب تاریخ اندلس است که موضوع آن فتح اسپانیا، از زمان فتح تا فرمانروایی عبد الرحمن سوم اموی است. مؤلف این اثر ارزشمند کوشیده است تا ضمن چگونگی فتح آنجا به دست مسلمانان، اختلافات و جنگهای میان مسلمانان را مطرح نموده و این عامل را مهمترین دلیل ضعف مسلمانان می‌داند. برخی از مطالب مهم این کتاب که راجع به فتح اندلس است و در کتابهای دیگر یافت نمی‌شود، بر اهمیت این کتاب افزوده است. از این کتاب در این پژوهش نیز به عنوان منبع اصلی استفاده شد.

۴-۱-۲-۱. ریاض النفوس:

یکی از بهترین کتب تراجم وزندگی نامه قبائل عرب به خصوص در شمال آفریقا تا سال ۳۵۶ هجری است که توسط ابوبکر مالکی نوشته شده است و در خلال این موضوعات مطالب بسیار ارزشمندی در مورد فتح اندلس و مغرب بیان می‌کند که ظاهراً مورد استفاده مشاهیری چون واقدی قرار گرفته است از این کتاب در توصیف فتوحات در مغرب و اندلس استفاده کرده ام.

۵-۱-۲-۱. تاریخ علمای اندلس:

مؤلف این اثر نفیس ابو الولید بن محمد ازدی معروف به ابن فرضی (متوفی ۴۰۳ هـ) است که ظاهراً به دست بربرها در جریان فتنه امویان در قرطبه به قتل رسید. این کتاب که درباره زندگی نامه علمای اندلس است در آن اخبار، آثار و سیره آنان بیان شده است. در این کتاب اطلاعات ارزشمندی در مورد سرزمین این عالمان و شهرها و طوایف آنان آمده است. اطلاعات مربوط به شهرها و ویژگیهای آنان و همچنین بزرگانی چون موسی بن نصیر که در این پژوهش آمده است از این کتاب استخراج شده است.

۶-۱-۲-۱. نفع الطیب من غصن الأندلس الرطیب و ذکر وزیرها لسان الدین الخطیب:

این کتاب اثری ادبی و تاریخی محسوب می‌شود که مؤلف آن احمد بن محمد مقری تلمسانی می‌باشد. از ویژگیهای این اثر جاوید این است که تاریخ، علم، ادب و هنر جامعه اسپانیای اسلامی را از ابتدای فتوحات تا قرن یازدهم میلادی در خود جای داده است. در این اثر به ذکر شهرها و حوادث گوناگون پرداخته که در نوع خود بی بدیل است. از این کتاب به عنوان منبع اصلی استفاده شده است.

۷-۱-۲-۱. جمهره أنساب العرب:

این کتاب یکی از مصادر بسیار مهم در شناخت انساب و قبایل عرب و بربر به شمار می‌آید. مؤلف این اثر این گرانسنگ ابن حزم اندلسی است که اطلاعات مفصل و دقیقی در باره محل اسکان عربها و بربرها در اندلس ارائه می‌دهد که کمتر کتابی چنین مطالبی را در خود

گنجانده است. این کتاب مورد مورد استفاده مورخ معروف ابن خلدون قرار گرفته است. در تحقیقات خود از این کتاب بهره مند شده ایم.

۱-۲-۲-۱ کتب فتوح:

۱-۲-۲-۱-۱ فتوح البلدان:

فتوح البلدان یا البلدان الصغیر اثر کاتب، راوی و مورخ برجسته سده سوم هجری احمد بن یحیی بن داود بلاذری است. این کتاب از فتوحات پیامبر (ص)، تا فتوحات شام، مصر، مغرب و اندلس را شامل می‌شود. فتوح البلدان، تاریخ، فرهنگ، و احوال اجتماعی با روایات تاریخی را در هم آمیخته است. در تحقیق حاضر عمدتاً در مورد تاریخ فتوحات مسلمانان در افریقا و اندلس استفاده شده است.

۱-۲-۲-۲-۱ فتوح مصر و المغرب و الأندلس:

این کتاب گرانبها اثر ابن عبدالحکم می‌باشد که در چند بخش تنظیم شده است: فضایل مصر و تاریخ پیش از اسلام که بیشتر جنبه اساطیری دارد، فتح مغرب به دست اعراب مسلمان، وقایع فتح اسپانیا تا سال ۱۲۷ هـ و... این کتاب بیشتر جنبه روایی دارد و نویسنده به گردآوری روایات پدرش عبدالله در باب اخبار فتوح مصر، مغرب و اندلس پرداخته است. گرچه مؤلف از موهبت نقد دقیق به قدر کافی بهره نبرده است ولی بایستی ارزش کار وی را به عنوان مأخذی کهن در تاریخ فتوحات اسلامی از نظر دور نداشت چرا که این اثر نفیس مورد استفاده مشاهیری چون سیوطی، یاقوت حموی و مقریزی قرار گرفته است.

۱-۲-۳-۱ تاریخ های عمومی:

۱-۲-۳-۱-۱ تاریخ طبری:

این کتاب اثر ابوجعفر محمد بن جریر طبری (م. ۳۱۰ هـ) است و شاید مشهورترین و مهمترین مجموعه مفصل تاریخ عمومی اسلام است که تألیف آن در اوایل قرن چهارم به زبان عربی به پایان رسیده است. اهمیت این کتاب به گونه‌ای است که تمام کسانی که بع از او به تاریخ اسلام اهتمام ورزیده‌اند، از این مأخذ استفاده فراوان برده‌اند. طبری سعی نموده است تا کلیه اطلاعات در باب تاریخ را بدون نقد و بررسی و صحت آن نقل کند. اگرچه وی تمام تلاش خود را در مورد تاریخ مشرق زمین به کار برده است، کمتر اطلاعاتی در خصوص غرب جهان اسلام ارائه می‌دهد. در این پژوهش اطلاعاتی در مورد اصل و ریشه بربرها و حوادث مربوط به فتح اندلس از این منبع به دست آمده است.

۱-۲-۳-۲ تاریخ کامل:

این کتاب اثر عز الدین علی بن اثیر (م. ۶۳۰هـ) است که حوادث جهان اسلام را تا سال ۶۲۸هـ شرح داده است. الکامل در واقع تاریخی عمومی و مستقل است. از ویژگیهای این کتاب ارزشمند این است که از حیث دقت نظر در بین کتب مربوط به آن دوره کم نظیر و حائز اهمیت فراوان می باشد. ابن اثیر کوشیده است تا ضمن تدوین روایات، به مقایسه آنها پرداخته و گه در خلال آن وقایع تاریخی را ذکر می کند. در موارد مقتضی اطلاعات سودمندی درباره اوضاع و احوال اجتماعی و عقاید و رسوم مردم آورده است. این کتاب از منابع اصلی این پژوهش است.

۳-۲-۱. العبر:

نام کامل این کتاب «العبر و دیوان المبتدا و الخبر فی ایام العرب و العجم و البربر و من عاصرهم من ذوی السلطان الأكبر» است. تألیف عبدالرحمن بن خلدون معروف به ابن خلدون (۸۰۸-۷۳۳هـ ق.) است. این اثر نفیس مشتمل بر یک مقدمه و سه کتاب است؛ مقدمه در فضیلت علم تاریخ است که به «مقدمه» ابن خلدون معروف است و سه کتاب مشتمل بر تاریخ عرب، مغرب و بربر است. یکی از بارزترین و مهمترین مباحثی که به تاریخ بلاد مغرب معروف است در کتاب سوم آن آمده است. از دیگر ویژگیهای ممتاز این کتاب چنین است که مؤلف به جای نقل و قول، خود شخصاً به گردآوری آن پرداخته است به گونه ای که تا مدت ها در میان قبایل بربر در رفت و آمد بود و این بر ارزش کار او می افزاید. از این کتاب درباره بربرها و محل سکونت آنها در مغرب و اندلس استفاده شده است.

۴-۲-۱ کتاب های مسالک و جغرافیا:

۱-۲-۴-۱ الاستبصار فی عجائب الامصار

این کتاب حاوی اطلاعات ارزشمندی در مورد موقعیت جغرافیایی بلاد و کوهها و دریاها که از جمله آن درباره اقیانوس اطلس سخن به میان آورده است. البته مولف مجهول این اثر سعی نموده تا این اطلاعات جغرافیایی با موضوعات تاریخی درهم آویزد که ظاهراً به سبب اساطیری بودن این اطلاعات از ارزش تاریخی چندانی برخوردار نیست. این مولف سعی نموده تا ضمن اطلاعات ارزشمند و مفید در مورد اماکن غرب سرزمین اسلامی به توصیف آداب و رسوم مردم مغرب و شمال آفریقا پرداخته است که در نوع خود بی نظیر می باشد. از این کتاب برای شناخت بیشتر مناطق مغرب و همچنین حوادث و جریانات تاریخی در آن مورد استفاده قرار گرفته است.

۲-۲-۴-۲ : البلدان

البلدان کتابی جغرافیایی و درعین حال قدیمی ترین کتاب جغرافیای ادبی به شمار می رود